

TOPLUMSAL TARİHİ

NİSAN 1998 FİYATI: 500.000 TL (KDV DAHİL)

ÇOCUK BAYRAMININ
TARİHİ

TÜRKİYE'DE İZCİLİK

HİMAYE-İ ETEFAL

TÜRK KADIN YOLU

PERTEV NAİLİ
BORATAV'IN ANISINA

AFYON BASINI

52

TOPLUMSAL TARİH

Usküdar Cemaran Ermeni Okulu öğrencileri
Cengiz Kahraman arşivi

Aylık Dergi
Sayı: 52 Cilt: 9 Nisan 1998

Sahibi
Türkiye Ekonomik ve Toplumsal
Tarih Vakfı adına
Orban Y. Silier

Sorumlu Yazışmaları Müdürü
Ayşen Anadol

Danışma Kurulu
Mete Tunçay, Ayşen Anadol,
Halil Berktaş, Edbem Eldem,
Çağlar Keyder, Necdet Sakaoğlu,
Zafer Toprak

Teknik Sekreter
Osman Köker

Görsel Koordinatörü
Cengiz Kabraman

Grafik Tasarım
Haluk Tuncay

Uygulama
Saliba Bilginer

Düzeltili
Nurettin Pirim
Abone

Meltem Yeyin

Yapım: Tarih Vakfı

Baskı: Numune Matbaacılık

Dağıtım: Biryay

Adres: Barbaros Bulvarı,
Yıldız Sarayı Arabacılar Dairesi
80700 Beşiktaş-İstanbul
Tel: (212) 227 37 33 - 34
227 46 33 - 34

227 71 86 (Modem)

Faks: (212) 227 37 32

Ankara Temsilciliği

Ülkü Özen

Tel. ve Faks: (0312) 426 16 54

Abone Koşulları

Altı aylık (yurtiçi): 3.000.000 TL.
(yurtdışı): 35 US\$

Cilt Satışı

1 adet cilt (yurtiçi): 3.500.000.-TL.
(yurtdışı): 40 US\$

Yurtdışı fiyatlarına gönderi ücreti
dahildir.

ULUŞAL EGEMENLİK VE ÇOCUK BAYRAMI'NIN TARİHİNDEN

Necdet Sakaoğlu

*Cumhuriyet'in çeşitli
dönemlerinde milli
bayramların değiştiğine
değinen yazısında, 23 Nisan 1929'daki ilk Çocuk
Bayramı'nın nasıl kutlandığını anlatıyor.*

4

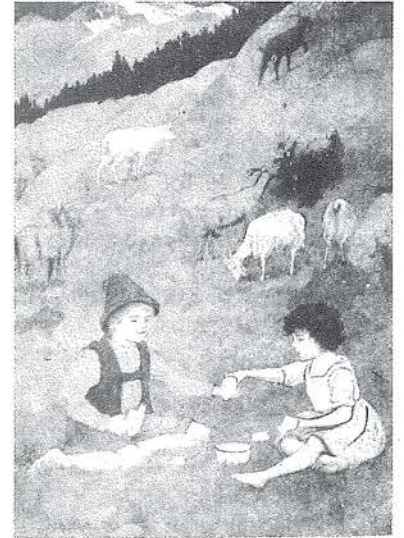
**MEŞRUTİYET VE
MÜTAREKE YILLARINDA
TÜRKİYE'DE İZCİLİK**
Zafer Toprak İngiltere'de 1908
yılında başlamasından 3 yıl
sonra Türkiye'ye de giren izcilik
faaliyetlerinin Meşrutiyet ve
Mütareke dönemlerindeki
gelişimini anlatıyor.

13

**OSMANLI DÖNEMİ
HİMAYE-İ ETFAL
CEMİYETİ ÜZERİNE
BELGELER / NOTLAR**
Cüneyd Okay daha sonra
Çocuk Esirgeme Kurumu adını
alacak olan Himaye-i Etfal

*Cemiyeti'nin Osmanlı dönemindeki faaliyetlerini
belgelerle aktarıyor.*

21

Maideyi isimli kitabın kapağı

AHMED RESMİ EFENDİ

KEMAL BEYDİLLİ*

Virginia H. Aksan, *An Ottoman Statesman in War and Peace. Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*.

E. J. Brill, Leiden - New York - Köln, 1995, 253 s.;
Savaşta ve Barışta bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi (1700-1783), Çeviren Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, 241 s.

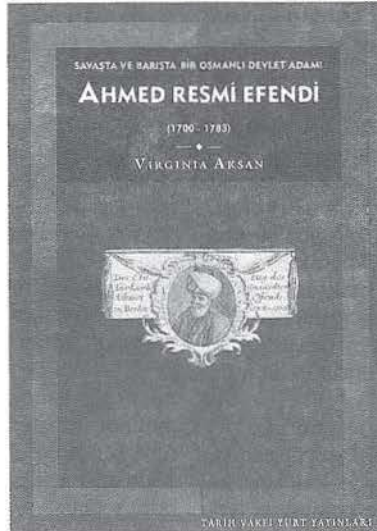
18. Yüzyılın önde gelen bürokrat ve devlet adamlarından, Viyana (1758) ve Berlin'de (1763/64) olağanüstü sefaret vazifesi ile bulunan, 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda cephede önemli hizmetler ifa eden, Küçük Kaynarca Antlaşması'na imza atan, biyograf ve tarihçi, müellif ve edip Girit'li Ahmed Resmi Efendi, Macaristan'ın elden çıktığı senelerde dünyaya geldi ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edildiği tarihte öldü. Ahmed Resmi'nin bu iki önemli olay ve tarih arasında geçen hayatını takip etmek, eğitimi, devlet katında üstlendiği vazifelerini izlemek, eserlerini değerlendirmek ve fikirlerini ortaya çıkartmak, 18. yüzyılın yeterince bilinmeyen ve gerektiği kadar işlenmemiş olan Osmanlı dünyasının aydınlatılmasına önemli katkılarda bulunmakla eşanlamlıdır ve böyle bir çalışma, pek çok konuda henüz mevcut olmayan araştırmaların eksikliğini telafi etmek, sağlam bir şekilde kullanıma hazır olmayan biyografik eserler, yazmalar halindeki ana kaynaklar ve arşiv malzemelerinin muazam yığınları arasında seneler geçirmek gibi bir büyük uğraşı da beraberinde getirir. Toronto Üniversitesi'ne (Department of Middle East and Islamic Studies) 1991'de sunulan bir doktora çalışması olan Aksan'ın bu eseri, bu tür zorlukların üstesinden gelmeye çalışan olumlu bir teşebbüstür ve bu münasebetle, bir Osmanlı aydın ve bürokratinin hayatı ve eserlerinin ışığında devrin genel bir tablosunu çizen ve bu anlamda 16. yüzyıl örneğini parlak bir şekilde kaleme alan Cornell H. Fleischer'in Mustafa Âli ile ilgili eserini hatırlanarak mümkün değildir.¹

Ahmed Resmi uzun ömrünü, büyük savaşlar ve felaketlerle geçirilen bir dönemin bütün sıkıntılarını ön saflarda yaşamış olarak doldurduğunda 88-89

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

yaşlarında idi. Doğum tarihi hakkında, değeri yüksek bir kaynak olarak Muradî tarafından verilen 1694-95 tarihinin esas alınmasının, diğer bir tarih olarak belirtilen ve pek de sağlam bir mesnedi olmayan 1700'den daha doğru olacağı anlaşılmaktadır. (Bu konuda, Aksan'da kesin bir tercih yapılmamıştır). Nitekim, 1763'te Prusya'ya elçi olarak gittiğinde, Alman gözlemciler yaşını yaklaşık 70 olarak tahmin etmekteydiler.² 1734-35 senesinde İstanbul'a gelen Ahmed Resmi, bu durumda 40 yaşlarında idi ve devlet hizmetine girmesi bundan on üç sene kadar sonradır (1747). 50 yaşından sonra başlayan ve parlak bir şekilde sürdürülen devlet hizmetinin çeşitli merhaleleri ile hayatını ölümüne kadar takip etmek mümkün olabilmekteyse de, kırk yaşlarının olgunluğu içinde geldiği İstanbul'dan evvel, doğum yeri olan Girit'te geçirdiği seneleri ve özellikle tahsil hayatı hakkında aydınlatıcı herhangi bir bilgi yoktur. Aksan, bu önemli konuya eğilmemiştir. Hatta, 40 yaşlarında İstanbul'a geldiğini zikrederken, "o zamanlar gelecek vaat eden bir öğrenciydi, başka bir özelliği de yoktu" demektedir (İngilizce metin [İM], s. 24; Türkçe metin [TM], s. 30). Ahmed Resmi'nin de *Sefine*'de (Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttâb, Nr. 639, v. 1b.), İstanbul'a "tahsil-i fûnûn u ma'arif niyyeti" ile geldiğini belirtmesi bu hususun aydınlatılmasında tereddüt yaratabilir. Böyle olmakla beraber, Ahmed Resmi'nin Girit'te devrinin klasik bilgileri ile donanmış ve iyi bir tahsil görmüş olarak İstanbul'a geldiğini kabul etmek zorundayız. İstanbul'a gelişinden hemen üç yıl sonra (1738) devrin önde gelen simalarından Tavukçuzâde damadı Reisülküttâb [Aksan'da ifade edildiği gibi Tavukçubaşı (İM, s. 24; TM, s. 31) değil!] Mustafa Efendi'ye intisap etmesinin, yaşı yanında bilgi ve eğitim açısından da kendisinin sahip olduğu olgunluğun bir delili sayılmalıdır. Girit'te hangi münbit eğitim şartlarının, kendisinin bu derecelerde iyi yetişmesine olanak sağladığı noktasının aydınlığa çıkartılması ise, tarihçilerin üzerine

düşen önemli bir vazife olarak durmaktadır. Ahmed Resmi, 1758 senesinde Avusturya'da ve 1763/64'te Prusya'da sefaret ile bulundu. Bu iki seyahati, kendisinin Avrupa'yı yakından tanımasını sağlamıştır. Viyana ve Berlin sefareti ile ilgili kaleme aldığı *Sefaretnâme*'leri Aksan tarafından da incelenmiştir. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ahmed Resmi, sadrazam yardımcılığında bulunacak derecelerde önemli vazifeler ifa etmiştir. Bu dönemde, savaşın kötü yönetilmesinin, ortaya çıkan bütün aksaklıklarını ve meselelerin birinci derecede görgü şahididir. Bu gibi konularda Sadrazam Muhsinzâde ve Halil paşalara verdiği lahiyalar, çalışmada ele

alınmış ve değerlendirilmiş bulunmaktadır. Ahmed Resmi, Küçük Kaynarca Antlaşması'nı imzalayan Osmanlı heyetinin başında yer almıştır. Antlaşma şartlarının ağırlığı ve Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına giden yolu açmış olması, kendisini sonradan meydana gelen büyük hoşnutsuzlukların ve acı tenkitlerin odağı haline getirmiştir. Ahmed Resmi, meşhur eseri olan *Hülasatü'l-İtibâr*'ı böylece kaleme aldı. Bu esere, Aksan da büyük önem atfederek, çalışmasında geniş olarak yer vermiş ve değerlendirmeye çalışmıştır. Ahmed Resmi'nin, zikredilen iki layihasının ve *Hülasatü'l-İtibâr*'ın henüz ilmî bir neşri ve etraflı bir değerlendirmesi yapılmamıştır.³ Bu anlamda, gerek bu eserin, gerekse *Sefine* ve iki *Seyahatnâme*'sinin basılı metinlerini esas alarak yapılan çalışmaların, kaynakların sağlamaştırılmamasından gelen bazı zafiyetleri olacağı dikkatten uzak tutulmamalıdır. Nitekim, bazı yazma nüshalarla karşılaştırma yaptığımıza işaret etmekle beraber, genelde basılı metinleri takip eden Aksan'da, kaynakların temyiz edilmemesinden dolayı ortaya çıkan bazı hataların mevcudiyetine aşağıda işaret edilecektir. Ahmed Resmi'nin eserlerinin mevcut yazma nüshalarının dökümünün, eserin Kaynakça kısmında verilmiş olması, bu konuya devam edecek olan araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlayacağı ise açıktır.

Eser, Giriş, (s. 1-9) ve "Ahmed Resmi'nin İlk Dönemi", (s. 10-39), "Ahmed Resmi Viyana ve Berlin'de: 'Öteki'ne Bakış", (s. 40-101), "1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı: Ahmed Resmi Efendi Cephede", (s. 102-168) ve "Ahmed Resmi'nin Savaş Sonrası Kariyeri ve Osmanlı Siyasi Söylemine Katkısı", (s. 169-202) başlıklarını taşıyan dört bölümden oluşmakta, Haritalar, Yer Adları, Kaynakça ve Dizin (s. 203-241) kısımlarını içermektedir.

Aksan'ın bu zorlu konudaki mesaisini takdir ile karşılamakta ve kendisini kutlamaktayız. Ancak, aşağıda işaret ettiğimiz hususların, çalışmanın kaleme alınması veya basımı aşamasında, bazı meslektaşlarla irtibat kurulması halinde tamamen ortadan kalkmış olacağını belirtmekten de kendimizi alamaktayız.

BAZI MÜLAHAZALAR VE DÜZELTME TEKLİFLERİ

İM, s. 2; TM, s. 11: "Adının, yani Resmi'nin kökeni konusunda çoğu kaynak mutabakat halindedir, ama Muradî'de son harf "vav" iken başka yerlerde "ya" diye geçer". Dolayısıyla, Resmo ve Resmî şekillerinde yazıldığı ifade edilen adının, Ahmed Resmi'nin mahlası olabileceği hiç sorgulanmamıştır ve bu hususa değinilmemiş olması şaşırtıcıdır. Yazarın anlatımından bu ismi mahlas olarak kabul etmediği anlaşılmalıdır. Bu yargıya nasıl vardı-

Daniel Chodowiecki'nin gravüründe Ahmed Resmi Efendi ve sefaret heyeti.

ğı hakkında herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Girit'in Resmo kasabasında (Muradî'nin ifadesiyle) doğan Ahmed bin İbrahim'in, Resmî olarak anılması, Resmo'lu olduğuna işaret olarak mı kabul edilmektedir? Bu durumda, "adının, yani Resmi'nin kökeni konusunda...", ifadesiyle, bu ismin kendisine ad olduğu hususu nasıl açıklanacaktır? Kendisinin, Hanyalı olduğuna dair (*Râmiz Tezkiresi* gibi) ciddi kayıtlar da dikkate alındığında, bu yer ismini, kendisinin adı veya doğum yerine ait bir işaret olarak kabul etmenin zorluğu ortadadır. "O'nun Resmo'lu olduğu için "Resmî" nisbetini kullandığı ya kıstırması, pek muhtelif menşe'li 'Resmî'lerin mevcudiyeti karşısında pek inandırıcı görünmüyor: Gerçekten, Şuarâ tezkirelerini şöyle bir karıştırmakla: Bursa'lı, Sofya'lı, Manisa'lı, hattâ Ahmed Efendi'nin muâsın İstanbul'lu müteaddid Resmî mahlaslı şâir bulmak pek âlâ kabildir. Onun nisbesi, eski metinlerde Resmo'lu mânâsına Resmî değil, 'Giritli' olarak geçmektedir".⁴ Resmî sözcüğünün, bilgi ve becerilerine göre kâtiplere çalışmakta oldukları kalemelerde verilen ve yukarıda işaret edildiği gibi, pek çok başka örneklerini bildiğimiz bir mahlas olduğu kesindir, dolayısıyla, ne kendisinin adıdır, ne de doğum yerine ait bir işaret taşıyor. Ahmed Resmi'nin *Hülasatü'l-İtibâr*'ını tercüme ederek (1804) Almanca olarak yayımlayan (1813), İstanbul'da Prusya elçisi olarak da vazife görmüş ve maruf bir oryantalist olan Heinrich von Diez (bu tercüme Aksan'da kaynaklar arasında gösterilmiş olmakla beraber, kullanılmış olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur), Ahmed Resmi ile ilgili olarak verdiği bilgilerde, kendisinin Resmî mahlasına da işaret etmekte ve bu mahlasın, devletin şer'î ve örfî kanun ve nizamlarına, dolayısıyla devletin resmî muâmele ve mevzuatına ("Resm") olan derin vukufundan ötürü kendisine verildiğini kaydetmektedir.⁵

İM, s. 10'da yer alan ve kaynak olarak kullanılan tezkirelerden aktarılan bazı dizelere ve Giritli Ahmed Resmi'yi tanımlayan tek satırlık kısa biyografik kayda TM'de yer verilmemiştir. (Bkz. TM, s. 18). Bunların Türkçe metne alınmadığı belirtilme-

liydi. Üstelik burada, Resmî mahlasına bir işaret olduğuna dikkat çekilmektedir. (Bkz. İM, s. 10; TM, s. 18, n. 32.) Aynı şekilde İM, s. 32'de yer alan, Ahmed Resmi'nin Koca Ragıp Paşa için yazdığı kasideden örneklenen bazı dizeler de Türkçe metne alınmamıştır. (Bkz. TM, s. 39.) Bu noktada da okuyucunun uyarılması gerekirdi.

"İntisab ve Ahmed Resmi'nin Mesleki Gelişimi" unvanlı kısımda (İM, s. 23-28; TM, s. 30-35), maalesef büyük karışıklıklar ve tutarsızlıklar vardır ve büyük ölçüde kullanılamaz bir haldedir. Burada özellikle, Ahmed Resmi'nin İstanbul'a gelişi, Reisülküttâb Mustafa Efendi'ye intisabı, kendisine damad olması ve devlet katında hizmete geçişi ile ilgili olarak verilen bilgilerin, mevcut kaynakların gerekli olan sorgulamalarının yapılmasından sonra kullanılması daha sağlıklı olurdu. İM, s. 24; TM, s. 30-31 ve özellikle ortak olan 85 nolu dipnotta verilen, Ahmed Resmi'nin İstanbul'a gelişi ve Mustafa Efendi'ye intisab ve damat oluşu ile ilgili tarihlendirmelerin, kimi kaynaklara ve ikinci derecedeki başvuru eserlerine (SO, OT, GOW)⁶ göre farklılıklarını belirtmekle beraber, bunların hangisinin doğru olması icap edeceği hakkında açık bir tercihe yer verilmemiştir. Bu önemli kısmı önce TM ve daha sonra İM'den hareketle ele alacağız.

TM'de, Ahmed Resmi'nin kendi kayıtlarından (*Sefine*, basılı metin) hareketle, 1734 veya 1735'te (H. 1147) İstanbul'a geldiği, 1744'de (H. 1157) Mustafa Efendi'ye intisab ve 1747'de (H. 1160) kendisine damat olduğu ve Divan kâtipleri arasına girerek devlet katında memuriyete başladığı esas alınmaktadır. "Ahmed Resmi, İstanbul'a 1734 veya 1735'te geldi; o zamanlar gelecek vaat eden bir öğrenciydi, başka bir özelliği de yoktu. Kendisinin anlattığına göre, bu tarihten üç yıl önce bir devlet büyüğüne, iki kez (1736-1741 ve 1744-1747'de) reisülküttâblık etmiş, çağın önde gelen entellektüellerinden olan Tavukçubaşı Mustafa Efendi'ye intisab etmişti" (TM, s. 30-31). Hemen devamındaki 85 nolu dipnotunda ise, bu intisabın 1744 senesinde olduğu Ahmed Resmi'nin *Sefine*'deki (basılı metin) ifadesiyle tasrih ve teyit edilmektedir. Bu intisabın 1744'te olduğu açıkça belirtilmiş ve kabul edilmiş olduğuna göre, 1734 veya 1735'te İstanbul'a gelen Ahmed Resmi'nin "bu tarihten üç yıl önce" kaydından hareketle Mustafa Efendi'ye nasıl intisap ettiği anlaşılammaktadır. Aynı şekilde, 85 nolu dipnotta, Mustafa Efendi'nin Hacc'a giderken Ahmed Resmi'nin de ona eşlik etmiş olabileceği ifade edilmekte ve Mustafa Efendi'nin Hacc'dan 1742'de döndüğü *Sâmi Taribi*'nden naklen bildirilmektedir. Burada, Ahmed Resmi'nin Mustafa Efendi'ye 1744'te intisap ettiği kendi ifadesi olarak, Aksan tarafından da esas alındığına göre, Mustafa Efendi'nin 1742'de döndüğü Hacc seyahatine nasıl eşlik etmiş olabileceği ayrıca izaha muhtaçtır. Esas alınan tarihlerden yola çıkılarak yapılan anlatımdaki tutarsızlık, bir sonraki sahifede de devam etmektedir. (Bkz. İM, s. 25; TM, s. 32.) "Ocak 1741'de re-

isülküttâblıktan azl edilen Mustafa Efendi, uzun zamandır uzak kaldığı memleketi Kastamonu'ya dönerek ailesinin yanına gitti. Ahmed Resmi'nin bu yolculukta onunla birlikte olması çok muhtemeldir, zira ailenin bir araya gelişini canlı bir şekilde anlatır." Ahmed Resmi'nin intisabı 1744 olarak kabul edildiğinden, yukarıdaki izah çerçevesinde bu cümleyi de anlamak ve bütün bu tutarsızlıkları çözmek mümkün değildir.

Şimdi aynı sahifeyi İM'den (s. 24) takip edelim: Burada da Ahmed Resmi'nin İstanbul'a geliş tarihi olarak 1734 veya 1735 senesi (H. 1147) gösterilmekte ve kendi ifadesine göre, "bu tarihten üç yıl önce" ("it was three years before") Mustafa Efendi'ye intisap etmiş olduğu belirtilmektedir. "Ahmed Resmi, *Sefine*'de bize şu bilgiyi vermektedir: 1737 senesi sonlarına doğru, merhûm elhacc Mustafa Efendi'ye intisab ettim ve dâiresinde bir eyyâm geçirdikten sonra 1747'de kendisine damat ve Divân kâtipleri zümresine dahil oldum". Burada 84 nolu dipnotu yer almakta ve bu bilgilerin kaynağı olarak *Sefine*, s. 2 gösterilmektedir. Aksan'ın burada *Sefine*'nin basılı nüshasından kaynak göstermekte olduğu ayrıca, 85 nolu dipnotundaki ifadesinden ("...*Sefine*'nin basılı metninde ise Ahmed Resmi'nin Mustafa Efendi'nin maiyetine girişinin tarihi 1744'tür...1744 kabul edilebilir bir tarihtir, zira...") anlaşılmaktadır. Görüldüğü gibi İM'de Mustafa Efendi'ye intisap tarihi olarak 1737 verilmektedir ve büyük karışıklık burada başlamaktadır: Mütercim bu kısmı Türkçeye aktarırken, burada tımkak içinde gösterilmiş olarak özgün metne dayalı bir alıntı yapılmış olduğundan, doğru bir tercihte bulunarak, *Sefine*'nin kaynak olarak gösterilmekte olan basılı metnine müracaat etmiş ve İM'deki ilgili cümleleri tercüme etmek yerine, bunları özgün ifadeyle aynen aktarmıştır. ("Elliyedi [1744] evâhirinde intisâb ve dâire-i mefâhir-i muhadenede [Mütercim tarafından yanlış okunmuştur, "mihâdında" olacak] imrâr-ı evkatla almış senesinde damad ve başmukataa hâceliği ile...", bkz. TM, s. 30-31). Ancak, aktardığı bu özgün cümlelerin eserin İngilizcesi ile uyuşmamakta olduğu gözünden kaçmıştır. Çünkü, Aksan, İM'de Ahmed Resmi'nin intisap tarihi olarak verdiği 1737 senesini, *Sefine*'nin basılı metninden değil, müellif nüshası olarak kabul edilen (bkz. İM, s. 30; TM, s. 37 ve n. 109) muteber bir yazma nüshadan (Reisülküttâb, Nr. 639) aktarmaktadır, ancak bunu yaparken, ilgili dipnotunda bunun kaynağını yanlış olarak basılı metin olarak göstermektedir. Reisülküttâb, Nr. 639 ise, bu intisap tarihini, İM'de yer aldığı şekilde ve "1150 evâhiri" (1737) olarak vermektedir. Mütercim *Sefine*'nin basılı metninden alıntı yaptığı ve burada ise bu intisap tarihi "elliyedi evâhiri" (1744) olarak gösterilmekte olduğundan, eserin İngilizce ve Türkçe tercümesi arasında tarihlendirme farklılıkları oluşmuştur. Ancak, karışıklık bu kadarla kalmamaktadır: Zira, Aksan, metinde Reisülküttâb, Nr. 639'daki bilgileri kullandığı halde, 85 nolu uzun

dipnotunda *Sefine*'nin basılı metnini takip etmektedir ve burada Ahmed Resmi'nin intisap tarihinin H. 1157 (1744) olarak alınmasından ötürü, bu tarih esas alınarak işlem gören bütün konularda, yukarıda değindiğimiz karışıklık ve tutarsızlıklar meydana gelmektedir. Reisülküttâb, Nr. 639'da yer aldığı gibi, Ahmed Resmi'nin intisap tarihi 1737 (hatta burada, 1150 evâhiri dendiğine göre, bu tarih 1738 olarak kabul edilmeliydi) olunca, hamisi Mustafa Efendi'nin çevresindeki faaliyetleri, Hacc esnasında ve Kastamonu'da kendisine refaket etmesi gibi, yukarıda işaret ettiğimiz, tarih uyumsuzluğundan doğan tutarsızlıklar sona erecektir. Dolayısıyla, Ahmed Resmi 1734/35'te İstanbul'a gelecek, üç yıl sonra Mustafa Efendi'ye intisap edecek ve 10 yıl sonra da kendisine damat olacak ve devlet hizmetine başlayacaktır. Bu durumda, kaynakların, özellikle tarihlendirmeler gibi önemli noktalarda farklılıklar arz etmesi karşısında, yalnızca basılı nüshalara bağlı kalarak konuyu işlemenin ne kadar mahzurlu olduğu ve yazma nüshalar dahil olmak üzere, bütün metinleri ciddi bir kontrolden geçirdikten sonra, en sağlam bilgileri tespit ile meseleleri kaleme almanın zarureti tekrar ortaya çıkmaktadır. Özellikle, *Sefine*'nin basılı metninin, "pek fahiş imlâ yanlışlıkları, atlamalar ve karıştırmalarla" dolu olduğuna ve bu basılı metinden ihtiyat ile istifade edilmesi gerektiğine, daha önceleri de ayrıca işaret edilmiş bulunmaktadır.⁷

H. 1147'de İstanbul'a gelen Ahmed Resmi'nin üç yıl sonra (H. 1150) Mustafa Efendi'ye intisap ettiği bildirildiğine göre (Reisülküttâb, Nr. 639, v. 1b) büyük bir tutarsızlık arz eden, "üç yıl önce" cümlesinin de herhalde "üç yıl sonra" olarak düzeltilmesi icap edecektir.

İM, s. 26 ve TM, s. 33: Burada, hamisi Reisülküttâb Mustafa Efendi ile ilgili olarak Ahmed Resmi'den (*Sefine*, basılı metin) bilgiler nakledilmektedir: "...özellikle edebiyat ve belagatta engin bilgiye sahipti, ...tartışmada karşısındakini susturmaya yetenekli, belagati güçlü bir konuşmacıydı... Hem nazım, hem nesirde üç dili (Arapça, Türkçe ve Farsça) ustalıkla kullanırdı, Arap ulemasıyla sosyal konularda sohbet etmekten hoşlanırdı. Böyle konuşmalarda genellikle formel Arapçayı kullanmak gerekse de, onun aşına olduğu Mısır ve Suriye'deki konuşma diliydi. Ulema ona hayran kalır, büyük takdirle kendisinden "Sahba-i Rum" ve "Kıddae-i zaman" diye söz ederdi". Buraya konulan 93 nolu dipnot: "...bu tasvirde alışılmadık olan taraf, Ahmed Resmi'nin, Mustafa Efendi'nin Arapça konuşma diline vâkıf oluşu üzerine sözleridir ki bu, daha önce kalemîyede eğitimin genel olarak ne kadar yapay olduğu konusunda söylenenlere kuvvet kazandırmaktadır".

TM'deki "Sahba-i Rum", mütercim tarafından *Sefine*'nin basılı metninden alınmıştır. İM'de ise "Şahban-i Rum" yer almaktadır ve her ikisi de yanlıştır. Kelimenin doğrusu Reisülküttâb, Nr. 693'te gösterilmiştir ve "Sahbân-ı Rûm" şeklindedir. Ayrıca, 93 nolu dipnotunda bu isim hakkında verilen, "Şahban

Muhammed'in sahabesinden olup belagati ile meşhurdur, Rum'dan kasıt ise Anadolu'dur" açıklaması tercüme alınmamıştır. TM'de yer alan, "Kıddae-i Zaman" ise, İM'de "Elder of the Age" olarak karşılanmış olup, yine *Sefine*'nin basılı metninden alınmıştır. Ancak, bu kelimelerin buradaki imlaları hatalıdır. TM'de, *Sefine*'nin basılı metninden hareketle "Kıddae-i Zaman" olarak okunan, ancak İM'de nasıl okunması gerekeceği herhalde tereddüt yarattığından hiç okunmayan ve nihayet bir sıfat olarak algılanıp, "Elder of the Age" olarak tercüme edilen bu kelimenin de doğru imlası Reisülküttâb, Nr. 639'de gösterilmiştir ve "Kudâme" şeklindedir.

Kudâme bin Cafer Ebulferec el Kâtib el Bağdadî, Hicrî X. yüzyılda yaşamış diğer özelliklerinin yanında ayrıca belâgati ile meşhur, bir müellif ve edîbirdir.⁸ Sahbân bin Vâ'il ise (öl. H. 54/674), feshat ve belâgatda ün salmış ve bu özelliği ile "darb-ı mesel hükmüne geçmiş" bir şahsiyettir.⁹

Mustafa Efendi'nin Arap uleması ile sohbetlerinde "Mısır ve Suriye'deki konuşma dili ile" sohbet etmesi ve "formel Arapçayı" kullanmaması, 93 nolu dipnotunda, "kalemîyede eğitimin genel olarak ne kadar yapay olduğu konusundaki söylenenlere kuvvet kazandıran" bir delil olarak ileri sürülmektedir. Formel Arapça'dan kasıt özgün metindeki ifade ile "fasîh" (= güzel, düzgün, açık, aşikâr ve berak ifade ve böyle konuşma) Arapça'dır. "Belagat" ise, "sözün fasîh ve açık seçik olması" halidir. Dolayısıyla burada, "yapay" (İM, "artificiality") kelimesi ile denilmek istenen isabetsiz olduğu gibi, yukarıda alıntı yapılan metinle böyle bir yargıya hak kazanmak da zaten mümkün değildir, zira metin, Aksan tarafından yanlış anlaşılması ve aktarılmıştır. Bu metnin yanlış anlaşılma kısmını buraya aynen aktarıyoruz: "...Elsine-i selâsede nazm ü nesre sâhib-i miknet olup, ekseriyâ ulemâ-yı Arabla ülfet ü sohbet ma'zim ve muhâvereleri arabîyye-i fasîha ile olmak mültezim olmağın bülegâ-yı Mısır ve Şam hüsn-i tekellüm ü selâset-edâsından mebhût ü hayrân olarak Sahbân-i Rûm ve Kudâme-i zemân deyu istihsân ederlerdi..." (*Sefine*, Reisülküttâb, Nr. 639, v. 47b). Basılı metinde ise Sahbân, Kudâme, ma'zim, mebhût kelimeleri imlâ yönünden hatalıdır, (s. 69) Burada, Mustafa Efendi'nin fasîh (İM ve TM'de formel kelimesi ile karşılanmış!) bir Arapça konuşmakta olduğu ve Mısır ve Şam'dan (Şam, İM ve TM'de Suriye olmuş!) gelen belagat sahibi alim ve ediplerle yaptığı sohbetlerde, Arapçaya olan vukufiyetinden ötürü büyük bir hayranlık kazandığı dile getirilmektedir. Dolayısıyla, Mustafa Efendi, fasîh bir Arapça ile **Mısır ve Şam'dan gelen** âlim ve edipler ile sohbet etmektedir, İM'de ileri sürüldüğü gibi bunlarla, "Mısır ve Suriye'deki konuşma dili" ile sohbet etmemektedir. Bu durumda, konu ile ilgili dipnotunda (nr. 93) ileri sürülen yapaylık isna-dının mesnedi de ortadan kalkmış bulunmaktadır. Ayrıca bu sohbet konusunun içeriği hakkında, İM'de ileri sürüldüğü gibi "sosyal konularda" olduğuna dair, herhangi bir işaret yoktur.

İM, s. 30, n. 111; TM, s. 37: Burada, Reisülkütâp, Nr. 639'dan bir alıntıya yer verilmiştir. Ancak bu alıntıda bazı kelimeler anlamı bozacak şekilde hatalı okunmuştur: “kerime al-arunlarını mütezemin”, “kerîmetü'l-erûmelerini mutazammın”; “zemân-ı medarında”, “zemân-ı sadâretinde”; “bu sûrette her ömr-i sanî menzillerinde olan medaih”, “bu sûrette ömr-ı sanî menzilesinde olan medâyih” olmalıdır. Böyle okunduğu için İM'deki çeviri de haliyle hatalıdır. TM'de ise, özgün alıntıda herhangi bir düzeltme yapılmamış ve bu kelimeler hatalı haliyle aynen tekrarlanmıştır. (Bkz. s. 37).

İM, s. 34-35; TM, s. 40-41: İkinci Bölüm'ün ilk paragrafı şöyledir: “18. yüzyıl Osmanlıların Avrupa coğrafyası hakkında cehaletlerini konu edinen en tanınmış hikâyelerden biri, en yeni versiyonuyla Bernard Lewis'in *Muslim Discovery of Europe* [New York, 1982, s. 153] (Müslümanların Avrupa'yı Keşfi) adlı çalışmasında yer alır. Osmanlıların, 1770'te Çanakkale Boğazı'nda Rus donanmasını görünce dehşete kapıldığı ve Rusların Baltık'tan Adriyatik Denizi'ne geçmesine izin verdikleri için Venediklileri resmen protesto ettikleri anlatılır; Osmanlılara göre, Venedikliler, Ortaçağ haritalarında bu iki denizi birleştirdiği gösterilen, aslında elbette mevcut olmayan bir kanalı Rusların geçişine açmıştı. [Hammer, *GOW*, c. 8, s. 355-56]. Bu hikâyeyi nakleden kaynaklardan biri, 18. yüzyılın ikinci yarısında vakanüvis görevinde bulunmuş Vâsif Efendi'dir. Onun hikâyesini buraya almakta fayda var. Büyük Petro ve onun modern Rus donanmasını kurması hakkında kısaca bilgi verdikten sonra şöyle der Vâsif: ...” Devamla, buraya almadığımız, Vâsif'dan konu ile ilgili uzun bir pasaja yer verilmiştir. “Osmanlıların Coğrafya hakkındaki cehaletlerini konu edinen en tanınmış hikâyelerden biri, en yeni versiyonuyla” ve de hiçbir münasebeti düşmediği halde şimdi de Aksan tarafından tekrarlanmaktadır!

Osmanlı devlet adamlarının Baltık Denizi ve Akdeniz arasında bir irtibat noktası, dolayısıyla bir geçit olmadığına inandıkları hakkında yerleşmiş olan bu yakıştırama mesnetsizdir ve bunun böyle olmadığı birçok yerlerde belirtilmiş olmakla beraber,¹⁰ bu haksız isnadın nasıl oluştuğu hiçbir zaman sorgulanmamıştır. Bu hususta yaptığımız incelemede, yakıştırmamızın Hammer'den kaynaklanmış olduğu anlaşılmıştır. Rusların Baltık'ta bir filo hazırlayarak, Akdeniz'e sevk edebileceklerine dair çıkan haberler, Rusların böyle bir filoyu hazırlayabilecek ve gerekli üslerden yoksun olarak Akdeniz'e sevk edebilecek yetenekten ve teknik donanımdan uzak olmaları yargısıyla mümkün görülmemektedir. Vâsif'in, Aksan'ın da aktardığı ifadesiyle, “... O vaktin ricâl ü ekâbiri bu keyfiyeti mugalataya haml ve adem-i tasdik ile Peterburk'dan Akdeniz'e Moskovlu'nun donanma ihrâcını bir vechle mütâla'alarına tatbîk edemeyüp, umûr-ı müstahsileden add ve mu'arıza ederek, delâyilini mükâbere-i mahz ile redd eylediler...”¹¹ Görüldüğü gibi iki deniz arasında herhangi bir irtibat ve geçit noktası olmadığı değil, Rus filo-

sunun Akdeniz'e sevkine, Rusya'nın yakından takip edilen bahrî zafiyeti nazar-ı itibare alınarak ihtimal verilmemekte ve bazı devlet adamları **böyle bir şeyi havsalarına sığdıramamakta, mugalata ve olmayacak saçma sapan bir iş olarak görerek, kesip atmaktaydılar** (bir vechle mütâla'alarına tatbîk edemeyüp, umûr-ı müstahsileden add ve mu'arıza ederek, delâyilini mükâbere-i mahz ile redd eylediler). Hammer'in bu konudaki kaydı ise şöyledir: “... ricâl ve ekâbir-i devlet böyle bir teşebbüsün imkân dahilinde olabileceğine inanmak istememekteydiler. Zirâ, onlar, Akdeniz ile Baltık Denizi arasında bir irtibat bulunduğuna ihtimâl vermemekteydiler. Bu sıkca anlatılan, fakat aynı zamanda yine aynı sıklıkta şüphayle karşılanan vakı'a, imparatorluk vak'anüvisinin samimi i'tirâfı ile sâbittir...”¹² Görüldüğü gibi ve olması da lazım geldiği üzere, Osmanlı devlet adamları, **iki denizi birbirine bağlayan bir geçidin olmadığına değil**, Rus filusunun o devrin bilinen zayıf haliyle Baltık'tan kalkıp Akdeniz'e geçerek -İngiliz yardımı alabilecekleri hesaplanmamıştır- Osmanlı topraklarına saldıracaklarına ihtimal verilmemiştir. Vâsıftaki bu yöndeki bilgiler ise, Hammer tarafından yanlış olarak aktarılmış ve “devlet adamlarının iki denizi birleştiren bir geçit olmadığını zannettiklerine” dair ayrıca fazladan ve mesnetsiz bir kayıt ilave edilmiştir. Üstelik bu yanıltıcı kayda, devletin resmî tarih yazıcısı olan Vâsif Efendi şahit olarak gösterilmiştir. Hammer'den bu yana tekrarlanagelen bu haksız ve temelsiz yakıştırama, kontrolsüz bilgi aktarımının parlak bir örneği olarak eski ve yeni tarihli çalışmalarda kullanılagelmiştir. Nitekim, A. R. Seyfi, “o zamanki devlet adamlarının insana şaşkınlık veren bu inanılmayacak câhilliklerine Türk tarihçisi Vâsif bile şahadet etmektedir”¹³ derken, yenilerden yukarıda da işaret edildiği üzere B. Lewis bu hikâyeyi tekrarlamakta,¹⁴ en son olarak da Aksan tarafından başka bir yerde tekrar zikredilmektedir.¹⁵

Vâsif'daki kayıta, Hammer'in yakıştırdığı gibi, iki denizin birleşmediği hakkında herhangi bir ifade olmadığı, bu kaydı kullanmış olmasına rağmen Aksan'ın dikkatini çekmemiştir. Ancak, Aksan'ın, Enderunlu Mustafa'nın 1768 tarihli olarak hazırladığı haritadan bahsederken, “Haritada, Cebelitarık'ın yanı sıra Akdeniz ve adaların da isimleri yer alır” (İM, s. 36. TM, s. 42) dedikten ve Ahmed Resmî'nin 1757 veya 1763 Berlin sefaretinde ele geçirmiş olabileceği ve tercüme ettiği *Coğrafya-i Cedid*'den bahsederken, “Mare Balticum”, “Mare Germanicum”, “La Manche” gibi denizlerden söz etmekte olduğuna değindikten ve yine Ahmed Resmî'nin *Prusya Sefaretnâmesi*'nde, “Arapça Cebelitarık yerine batıda geçerli olan Gibraltar adını ya da Türkçe Septe Boğazı'nı kullanması...” (İM, s. 40; TM, s. 46, n 17) gibi tespitlerde bulduktan, ve yine Ahmed Resmî'ye Berlin'den dönerken (1764) kral tarafından hediye olarak verilen birtakım silahların Oder Nehri üzerinden Baltık'a çıkartılarak, deniz yoluyla Cebelitarık'tan gönderildiğini bildikten

(İM, s. 98; TM, s. 101) sonra, hâlâ bu tür lakırdılara itibar edip, bunları devamlı tekrarlamakta olmasını anlamak mümkün değildir.

Rus filosunun doğrudan Adriyatik Denizi'ne indiği ve buna izin verilmediği için Venedik Elçisi'nin azarlandığı hakkında değişik başka bir yakıştırma Tott'dan kaynaklanmakta,¹⁶ keza, Hammer tarafından tekrarlanmaktaydı.¹⁷ Hülâsa, Osmanlı Devleti'nin Rus filosunun hazırlıklarını yakından takip ettiği, 1769 sonlarından 1770 baharına kadar yoğun bir şekilde donanma

ve asker tertibi içinde bulunduğu ve Rus filosunun inanılmaz ve şaşırtıcı bir geliş yapmadığı bilinmektedir. Böyle bir ihtimal karşısında alınan tedbirler ve Haliç'te hazırlanan gemiler ve yapılan askerî hazırlıklar ve Rus filo harekâtının 1769'dan beri sıkı bir takip altında tutulduğu ayrıca etraflı bir şekilde gözler önüne serilmiş bulunmaktadır.¹⁸

Yukarıda, "Osmanlıların Coğrafya hakkındaki cehaletlerini konu edinen en tanınmış hikâyelerden biri, en yeni versiyonuyla" ve de hiçbir münasebeti düşmediği halde şimdi de Aksan tarafından tekrarlanmaktadır, dedik. Aksan'ın, Vâsıftan aktardığı bu uzun pasajı ile, bu yalnız ve mesnetsiz bilginin tashihi ve Vâsıf'daki kayıta Hammer'in isnadının yer almadığını belirtmek gibi bir temyiz kaygusu taşımadığı anlaşılmaktadır. Bu konuyu tekrarlamaktan ve Vâsıftan bununla ilgili olan pasajı aktarmaktan maksadı ise şudur: "Bu pasaj, Osmanlıların günümüzde istihbarat adı verilen şeyin farkında olduğunu [sic] ve söz konusu olaydan, yani 1770'te Çeşme'de Osmanlı donanmasının uğradığı bozgunun ders aldıklarını düşündürmektedir!" (İM, s. 35; TM, s. 41). Yani, bütün bu konuyu tekrar ve yanlışça dile dolamanın ve Vâsıftan alınan o uzun pasajın amacı, "... fi'l-hâl her cânibden Devlet-i aliyeye arz-ı mâcerâ" edildiği hususunu zikretmek ve böyle bir olayın **her taraftan devlete ihbar edilmesini**, "Osmanlıların istihbarat adı verilen şeyin farkında olduklarına" delil olarak kullanmaktır!

İM, s. 86; TM, s. 90: Ahmed Resmi Efendi, II. Friedrich tarafından 21 Kasım 1763'te huzura kabul edildiğinde kralın, "maî kadifeden ama toza bulanmış bir elbise giymiş..." olduğunu ifade etmektedir. (*Prusya Sefaretnâmesi*'nde ve dolayısıyla İM'de söz konusu olan günlük elbisedir. Günlük kelimesine TM'de yer verilmemiştir). Ahmed Resmi'nin de yadırgadığı anlaşılan bu duruma, "...Friedrich'in resmi tören ciddiyetinden uzaklığı (tozlanmış giysileri) karşısında her normal elçinin kapılacağı bir öfkeyle..." cümlesiyle Aksan da iştirak eder görünmektedir (bkz. n. 131). Kendi tabiri ile II. Friedrich'in bir Schmutzfink (pis, kirloz) olduğu ve beden ve giyim temizliğine ihtimam göstermediği şüphesiz ise de, hakkını da yememek lazımdır! Zira, Ahmed Resmi Efendi'nin huzura kabul merasiminin nasıl olacağı hususu görüşülürken, "Türkle-

Ahmed Resmi Efendi'nin 9 Kasım 1763'te Berlin'e varışı.

Virginia H. Aksan, *An Ottoman Statesman in War and Peace*.

Ahmed Resmi Efendi 1700-1783.

rin etek öpmek adeti olduğu" kendisine hatırlatıldığına,¹⁹ Friedrich, "bu mamamuşi, enfiye bulutlarına boğulmasın bari" diyerek, uzun yıllardan sonra ilk defa kendisine yeni bir elbise diktirmiş bulunuyordu.²⁰ Ahmed Resmi Efendi'nin sözünü ettiği mavi kadifeden yapılmış elbise, kralın şerefine diktirdiği yeni üniformasıydı. O gün yıkanıp yıkanmadığı bilinmemekle beraber, kirden gri tonlara bürünen perukasının ayıbını örtmek için bolca pudraladığı açıkça anlaşılıyor. Zira, Ahmed Resmi'nin görüp de, "toza bulanmış günlük bir elbise giymiş" diye yadırgadığı kralın, elbisesinin üzerindeki tozlar, merasimin yapılacağı Şövalyeler Salonu'na (Rittersaal) sabah saat dokuzda gelip de, güzergâhdaki tehâcüm sebebiyle ağır yol aldığından, saraya varışı ancak 12.30'da gerçekleşen elçiyi,²¹ dolaşarak, konuşarak, oturup kalkarak beklerken perukasından dökülen taze pudradan başka bir şey değildi! Dolayısıyla, elbisesini toz içinde sanıp, olayı "Friedrich'in resmi tören ciddiyetinden uzaklığına" yormak mümkün değildir.

İM, s. 72; TM, s. 76: Burada, kullanılan Almanca kaynağın yanlış anlaşılmasından doğan hatalar göze çarpmaktadır. "Friedrich'in talimatları doğrultusunda sefarete ödenen günlük miktarı 65 altın dükkayla sınırlı tutmaya çalışan Prusyalı devlet memurlarıyla girdiği tatsız tartışmalara bakılacak olursa, Ahmed Resmi, sefirlik görevi sırasında zaman zaman mali sıkıntılara düşmüştür. Ahmed Resmi'nin Berlin'deki görevi sona erdiğinde Friedrich, Türk'ün neredeyse 'kendi kulaklarını kesip yemek zorunda kaldığını yazacaktır" denilmektedir.

Ahmed Resmi'nin seyahati esnasında parasal bir sıkıntı içine girmesi söz konusu olmamıştır. Tayinat meselesi ile ilgili pazarlıklar ve tatsızlıklar, Ahmed Resmi'nin bu tür olağanüstü elçilere ödenecek olan protokola uygun günlük tahsisat talebi karşısında hesabı kralın eli sıklığı yüzünden çıkan sürtüşmelerden doğmuştur. Uygun bir tayinat tahakkukunu temin elçinin itibar ve şerefine göstergesiydi ve bunu zarurete hamletmek yanlıştır. Ahmed Resmi'ye verilen tayinat miktarının, II. Friedrich'i epey işgal ettiği ve birçok tatsızlıklara yolaçtığı için tashihen tekrar işaret etmek istemekteyiz: Günlük tayinat miktarı Aksan'da kabul edildiği gibi 65 değil,

60 Duka'dır. "Nihayet kral, Ahmed'in talebi doğrultusunda günde 60 duka ödenmesine razı oldu" kaydı için bkz. Votz, s. 34, n. 6.²²

Ancak, "zaman zaman mali sıkıntılara düşen" Ahmed Resmi'nin, zaruret halinden ötürü, "neredeyse kendi kulaklarını kesip yemek zorunda kaldığını" söylemek, Almanca kaynağı hatalı kavramaktan ileri gelen bir yanlış anlamadır: Ahmed Resmi'nin Berlin'de uzayıp giden ikametinin, değişen siyasi şartlardan ötürü faydasızlığı ve kendisine verilen tayinattan da tasarruf gayesi ile bir an evvel sona ermesi gerektiği Friedrich tarafından hararetle arzu edilmekteydi.²³ Bu anlamda, Ahmed Resmi'ye 16 Nisan'da veda için huzura çıkması bildirilmiş bulunuyordu. Ahmed Resmi ise, en az iki hafta daha kalarak yol hazırlıklarını bitirmek istemekteydi. Kral, Ahmed Resmi'nin ısrarcı olması halinde, kendisine ağır gelmekte olan günlük tayinat miktarında kesintiye gidilmesini emretmiş ve bu husus Ahmed Resmi'ye bildirilmiştir. Son para kavgası bu yüzden çıktı. Nihayet Ahmed Resmi 20 Nisan'da huzura kabul ile yola çıkmaya razı oldu ve tayinatın da eski miktarı ile ödenmesine devam edildi. Ahmed Resmi, 21 Nisan'da başvekil Finkenstein ile vedalaştığında, giderayak, ucunda "kralın resmi bulunan altın zincirli bir madalyon" istedi ki, bu son arzusu kralı çileden çıkarttı. Akli Ahmed Resmi'ye ödenen tayinatta olan ve son para tatsızlığında oflayıp poflayarak, -kelimesiyle tercüme etmek icap ederse- "bu adam kafamdan kulaklarımı yiyecek" (Er friest mir die Ohren vom Kopfe) diyen kral, bu son istek üzerine de, "bu mamamuşi'nin istemelerinin sonu gelmiyor. Beni soyup soğana çevirmeye azimli, ama hava alacak!" demekteydi.²⁴

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, para sıkıntısı içinde olduğu sanılan Ahmed Resmi'nin "kendi kulaklarını kesip yemek zorunda" kaldığı şeklinde ve krala atfedilerek yapılan bir anlatım şekli hatalıdır. Kral, infialen sızlanmaktadır ve "bu adam kafamdan kulaklarımı yiyecek" demekteydi, ancak, hikâyeyi bu şekilde doğru olarak algılayıp, anlatıma katmak icap etseydi, o zaman herhalde bu sözü kelimesiyle aynen tercüme etmek icap ederdi. İdyomatik bir deyiş olduğundan, belki "bu adam sırtımdan ceketimi de alacak" gibi bir şey demek daha uygun olurdu.

Ahmed Resmi'nin, zaruretinden ötürü, "kendisine sunulan ufak tefek hediyeleri satmak zorunda kaldığı" hususu (İM, s. 72; TM, s. 76, n. 107), her ne kadar *Sefaretnâme* kaynak olarak gösterilerek iddia edilmekteyse de, yanlışır ve *Sefaretnâme*'de de böyle bir kayıt yoktur.

TM, s. 89, n. 130: "Kortej hakkında o zamanlar anlatılanlara dayanarak hazırlanmış bir illüstrasyon için bkz. Votz." (A drawing based on contemporary accounts of the procession..., İM, s. 86.) şeklinde tercüme, Ahmed Resmi'nin kralın huzuruna çıkmak için saraya doğru yol alan alayının, anlatılara göre resmedildiği şeklinde algılanmamalıdır. Bunu, "çağdaş bir gözleme dayanarak hazırlan-

mış..." şeklinde aktarmak daha isabetli olurdu. Ahmed Resmi'den gayri maiyet efradının da bolca resmedildiği gözleme dayanan bu çağdaş çizimler, Schleuen, D. Chodowiecki, Bause nach Span gibi ressamalara aittir.

İM, s. 88; TM, 92: "İki üç günde bir kralın akrabaları, diğer görevliler ve soylular onları evlerine, bahçelerine davet ederlerdi; bu davetlerin en görkemlisi de en büyük ve sevinçli bayram olan 'şeker ziyafeti' (Noel?) sırasında verilmişti..."

"Kimi zaman da maskeli balo denen bir başka toplantı tertip edilirdi; burada kadın erkek 'karmakarışık' olurdu. Üstlerine kırmızı ipekten veya taftadan pelerin benzeri bir giysi atar, birbirlerini tanımamak için yüzlerini maskeyle kapatırlardı. 'Kârhane' içinde gezinmeye başlayıp da duyguları uyardıkça, herkes hoşuna giden bir hanımın elini tutuyordu..."

Ahmed Resmi'nin Berlin'de ağırlanması ve katıldığı bazı toplantı ve şenliklerle ilgili olarak *Sefaretnâme*'den naklen yapılan bu açıklamalara, dipnotlarda yorumlar getirilmiştir. Bu anlamda, 135 nolu dipnot, sözü edilen ve 22 Aralık'ta Opera binasında düzenlenen maskeli balo anlatımı esnasında kullanılan Kârhâne sözcüğüne açıklama getirmeyi amaçlar ve kelimenin "hem genelev, hem de işyeri, atölye anlamına" geldiği belirtilir.

Zamanında düşülen kayıtlarda, "Ağırbaşlılığını koruduğu" bildirilen Ahmed Resmi, bu tür toplantılara pek fazla itibar etmemiş ve bunlardan yalnızca -herhalde en yüksek seviyede bir davet vâki olduğu için- üçüne iştirak etmiştir. Bunlar, bizzat kral tarafından 19 Aralık'da davet edildiği Tiyatro (Hayâlâne) ve 22 Aralık'da Opera Binası'nda (Kârhâne) verilen maskeli balo ile Yılbaşı gecesinde Friedrich'in kardeşi Prens Heinrich tarafından Kraliçe ve diğer zâdegân şerefine verilen bir diğer maskeli balodur. Ahmed Resmi'nin "şeker ziyafeti" olarak tarif ettiği şenlik bu yılbaşı gecesi verilen balodur. (Basılmamış tez metninde Aksan, "Noel veya Yılbaşı" demekle tereddütlü davranır. Eserin basımı esnasında yalnızca Noel'i tercih ettiği anlaşılıyor). Saray Tiyatrosu'nda (Schlosstheater) seyrettiği temsilde bir problem olmamakla beraber, Opera Binası'nda tertiplenen maskeli balonun verildiği mekânı Kârhane olarak tanımlaması izaha muhtaç görünmektedir. Aksan'ın bu kelimenin "genelev" anlamını da içermekte olmasını söylemesi, Ahmed Resmi'nin bilinçli olarak böyle bir telmihte bulunmuş olabileceği izlenimini vermektedir. 1763 senesi için, kelimenin böyle bir anlam yüklenmiş olabileceğini ileri sürmek isabetli değildir. Küçük işyerlerinin, imalathanelerin (manifaktürlerin), bu yönde bir anlam yozlaşmasına uğramaları, buralarda çalışan zanaatkarların (ehl-i hîrfet) giderek "herif" kelimesinin içerdiği anlam çirkinleşmesi içine düşmeleri, ancak 19. yüzyılın nihayetlerinde gözlenen bir husustur. Bu bakımdan, Ahmed Resmi'nin maskeli balonun verildiği Opera Binası için "Kârhane" kelimesini kul-

lanırken, kelimeyi “genelev” anlamında düşünmüş olabileceğini varsaymak mümkün görünmemektedir. III. Selim devrinde Paris’te bulunan Halet ve Muhib efendiler, Paris’te bulunan “Valde Hanı” kadar büyük beş-altı katlı Paleruvayyal (Palais Royal) adıyla anılan “bedesten-misâl” iş yerini anlatırlar. Burada pek çok dükkân bulunmakta, binanın üst katlarında ise fuhûş yapılmaktadır. (Halet Efendi’nin anlatımıyla: “...dört tarafı dükkân ve dükkânlarda envâ-ı metâ var. Üstleri oda, odalarda binbeşyüz kadar karı ve beşyüz oğlan var ki, kârları puştulukla münhasır...”). Gerek Halet ve gerekse Muhib Efendi’nin, sözü edilen binayı bu özelliğinden ötürü kârhane kelimesini kullanarak tanımlamamakta olmaları dikkat çekicidir ve bu husus bu kelimenin henüz bu anlamda bir içerik yozlaşmasına uğramadığına işaret olarak kabul edilebilir.²⁵ 1774’te Rusya’ya gönderilen Abdülkerim Paşa, Moskova’da Golovin Tiyatrosu’nda kiralanın locaların aylık fiyatları ile ilgili bilgiler verir.²⁶ Yine 1793’te Petersburg’da bulunan Mustafa Râsîh Efendi ise, davet edildiği Opera binasını tarif ederken, bu binanın seyircilere ayrılan kısmının dört kat üzerine bina edildiğinden bahs ile, her katın hangi kesimden seyirci kitlesine tahsis edildiğini ve giriş için ne kadar ücret ödenmekte olduğunu belirtir. Bilet paraları ile Opera binasının masraflarının rahatlıkla karşılandığını ve buna rağmen devletin de senelik bin rublelik bir katkıda bulunduğunu ifade eder.²⁷ Ahmed Resmî’nin Kârhane tanımlamasına belki bu yönden yaklaşmak daha isabetli olacaktır. Bu kelime ile ifade etmek istediği acaba, burasının da bir tür işyeri, bir işletme, bir “Kraliyet Opera İşletmesi” olduğu mudur?

İM, s. 90; TM, 93, n. 136: “Sadriazam ve Prut’taki ordunun kumandanı Baltacı Mehmet Paşa, Büyük Petro’nun bu kadar kolay kaçmasına izin verdiği için derisi yüzülerek öldürülmüştür”. Baltacı’nın “derisi yüzülerek öldürülmesi” bir tercüme hatasıdır. Cümlelerin İM’deki fiili biraz problem yaratmış görünüyor: “...was excoriated for his allowing Peter the Great to escape so easily”. Doğru tercüme herhalde, “ağır bir tenkide uğrayarak azl edildi” olmalıydı. Baltacı Mehmet Paşa 1713’te menfasında eceliyle ölmüştür.

İM, s. 98; TM, s 100: Burada, Ahmed Resmî’ye Padişah’a hediye olmak üzere bazı silahlar verildiğinden söz edilmektedir.²⁸ “Bunlar arasında altın ve mücevher kakmalı bir bal tüfengi, gümüş bir tabanca, çift namlulu tüfek ve çift namlulu tabanca vardı. Silahlarla birlikte, o zamanlar Avrupa’da kullanılan kayıklardan yapılmış bir köprü “sureti” (çizimi veya maketi) de bulunuyordu; Ahmed Resmî’ye göre bu köprü, Tuna gibi nehirleri geçmek için yapılmıştı. Fişekler, barut ve iki küçük top da hediyelere dahildi. Bu hediyeler Berlin’den ayrı bir paket halinde Oder üzerinden Baltık yoluyla gönderilmiş ve gemiyle Cebelitarık’tan gelmişti”.

Burada, bal kelimesi bel olacak. Köprü ile ilgili

olarak: Aksan’da köprünün kendisinin mi, kâğıt üzerindeki çiziminin mi, yoksa maketinin mi gönderildiğine dair kavrama müşkülâtı gözlemlendiğinden, bu kısmın önce, bibliyoğrafyada yer almasına rağmen Aksan’ın kullanmadığı anlaşılan bir önemli kaynaktan ve Osmanlıca özgün metinden takip ederek, daha yakın bir incelenmeye alınması gerekmektedir: “...Altınlu ve taşlı bir bel tüfengi ve bir bel tabancası ve kezâlik başka iki demürlü bir tüfeng ve iki demürlü bir tabancalı ve Tuna misillü enhârdan ubür iktizâ eylediği sûrette isti’mâli âsân kayık resminde köprü sûreti ve gülle ve barûtudan terkîb olunmuş top hartucu gibi şeyler irsâl ve arabalarıyla iki kıt’a musanna’ küçük top dahi hazırlayıp berren gelmekte su’ûbet olmağla Silezya’dan Breslav yanından cereyân eden Oder Nehri’yle Deryâ-yı Şimâlî’ye indirülüp karîben Septe Boğazı’ndan İstanbul’a göndermek üzere idüğü...”.²⁹ Görüldüğü gibi, Osmanlıca metinde köprü ile ilgili anlatım berrak bir kavrayışı zorlamaktadır. Ancak denilmek istenen, bunun, “Tuna gibi nehirlerden geçmek gerektiğinde kullanımı kolay, kayık görünümünde (“kayık resminde”) köprüye benzer (“köprü sûreti”) “bir şey olduğudur. Aksan’da tereddüt yarattığı gibi, bunun bir “çizim veya maket” olmadığı, sözü edilen diğer ağır silah ve malzemeler ile birlikte deniz yolu ile gönderilmiş olmasından ayrıca kesin olarak istidlal edilmeliydi. Nitekim, Aksan’ın bu tereddüdüne rağmen, 146 nolu dipnotunda bunun böyle olduğuna dair muğlak ifadeli ürkek bir işarete yer verilmiştir. Meseleyi daha da açık bir hale getirmek, Kesbî’deki başka bir kayıt ile mümkün olabilmektedir. “Îcâd-ı Gön Köprü” başlığını taşıyan bir kısımda, Kesbî, şişirilmiş tulumlardan yapılan köprülerden bahseder ve bunların Çerkes kabilelerinde kullanılmakta olduğunu, Çerkeslerin atlarının eyerleri altına soktukları tulumları, nehirlerden geçmeleri icap ettiğinde şişirerek köprü gibi kullandıklarını belirtir. Rusya ve Avusturya tarafından da bu köprülerin kullanılmakta olduğunu tasrih ile ayrıca, “düşmanın köprülerini beraberinde taşıdıklarını, Türklerin ise köprü kurmak için altı ay zaman ve hesapsız para harcadıklarını”³⁰ dile getirir. Burada sözünü ettiği, tulumların şişirilip yan yana konulmasıyla oluşan bir tür “pontoon” köprüdür: “...Ve kezâlik Rusyalı ve Nemçelü tulum-ı cisir kurup top ve cebehâne ve mühimmât ve askerini ba’de’l-ubür fekk ve ordusu ile ma’an matlûbu olan mahalle nakl edüp nasb u fekkinde tulum behâsından gayrı masârfı olmadığı ve ol dahi me’kûlu olan kâvların cildinden olup, yalnız körük ile rüzgâr ilkâsı zahmedi olup, ancak köprü emîni ve elvâh ve mismâr ve neccâr ve amele tedârûki intizânı ve düşmen zabt eder endişeleri olmadığı ve mukaddemâ sefâret ile Prusya tarafına gidüp gelen Giridî Resmî Ahmed Efendi’nin Prusya kralından getürdüğü cisir misillü mersûm Tot Beyzâde gön cisir îcâd ve nehr-i Sa’dâbâd üzerinde kurup asker ve top ve mühimmâtını geçürdi. Ancak,...cisir-i mezkûra i’tibâr olunmayup,

kadimi üze tombazlar inşâ ve cisr binâ için...mü-bâşir-i mahsûsa ta'yîn buyuruldu".³¹ Kesbî'deki bu kayıtlar, Baron de Tott'un faaliyetlerine önemli bir katkı sağladığı gibi, Ahmed Resmi'nin de Prusya'dan "çizim veya maket" değil, köprünün kendisini getirdiği ve bunun da burada tarif edildiği gibi bir tulum köprü olduğu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, "kayık resminde" denilen, şişirilerek yanyana dizilen bu tulumlardır. "köprü sûreti" ifadesiyle de, bunun bir tür köprü olduğunun anlatılmak istendiği açıktır. ■

1. Cornell H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli. Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, Çeviren Ayla Ortaç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
2. G. B. Votz, "Eine türkische Gesandtschaft am Hofe Fried-

- rich des Grossen im Winter 1763/64", *Hobenzollern Jahrbuch, Berlin-Leipzig 1907*, s. 34-35.
3. Bu iki *Layiba ve Hülasatü'l-itibâr*'ın neşri, meslektaşım Feridun Emecen ile sürdürdüğümüz ortak bir çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.
4. B. Küttükoğlu, "Sefinetü'r-rüesâ'nın İlâveli Müellif Nüshasına Dâir", *Vekâyî'nüvis, Makaleler*. İstanbul 1994, 204. Bu makale Cambridge'de toplanan VI. Milletlerarası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tedkikleri Sempozyumu'na (6.VII.1984) tebliğ olarak sunulmuştur.
5. Heinrich von Diez, *Wesentliche Betrachtungen oder Gesehichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774*. Aus dem türkischen übersetzt und durch Anmerkungen erläutert. Halle - Berlin 1813, s. 30-31
6. SO= Sicill-i Osmanî; OT= Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*; GOW= Babinger, *Osmanlı Müverrihleri*.
7. Küttükoğlu, agm, s. 210
8. Bkz. C. Brockelmann, "Kudâme bin Cafer", *IA*, VI, İstanbul 1977, s. 951-952. Ayrıca bkz. Hulusi Kılıç, "Belâgat", *DLA*, V, İstanbul 1992, s. 381.
9. Bkz. Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm: Kamûsu Terâcim*. Nşr. Zühbeyr Fethullah. I-VIII, Beyrut 1984, III, 79; Ahmed Atryyetullah, *el-Kamûsü'l-İslâmî*, I-V, Kahire 1963-, III, 271; Şemseddin Sami, *Kamûsü'l-A'lâm*, IV, İstanbul 1311, s. 2539. Burada Halife Harunu'r-Reşid devrinde (786-808) yapılmış olarak gösterilmektedir.
10. Meselâ, bkz. Uzunçarşılı, *OT*, IV. 2. 393; *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, V, 2576
11. Vâsîf, *Târîh*, II, 80
12. Hammer, *GOW*, IV, 601-602
13. Ali Rıza Seyfi, *Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması*, İstanbul 1943, s. 60
14. *Muslim Discovery of Europa*. New York 1982, s. 153-154.
15. Bkz. "Ottoman sources of information on Europe in the eighteenth century", *The Journal of Ottoman Studies*, XI, Wiesbaden, 1986, s. 5-6
16. Tott, Baron de, *Memoire du Baron de Tott, sur les Turcs et Tartares*. Amsterdam 1784, III, 602
17. Hammer, *GOR*, IV, 602
18. Bkz. A. Bode, *Die Flottenpolitik Katharinas und die Konflikte mit Schweden und der Türkei (1768-1792)*. Wiesbaden 1979, s. 81-84. Bu husus için ayrıca bkz. Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendisbâne, Mühendisbâne Matbaası ve Kütüphânesi (1776-1826)*, İstanbul 1995, s. 365
19. Ahmed Resmi, huzura alındığında üç defa derin temanna etmesi dışında kralın eteğini öpmesi tabii ki söz konusu değildir. Ancak, Ahmed Resmi, kabul merasiminin nihayetinde, tahtın yer aldığı üç basamaklı "sofa"ya çıkarak, kralın sağ kolunu tutmuş ve omuzunu öpmüş, aynı şekilde selamlayarak huzurdan çıkmıştır. Votz, *agm*, s.38
20. Bkz. Votz, *aynı yer*, s. 37; H. Ahmed Schmiede, *Osmanlı ve Prusya kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti*. İstanbul 1990, s. 17. II. Friedrich'in Ahmed Resmi'ye taktığı bir ad olan Mamamuşi (Mamamouchi), Molière'in Kibarlık Budalası (Bourgeois Gentilhomme) isimli maruf eserinde, hayalî bir Türk ricâli için yakıştırılmış bir unvandır.
21. Votz, *agm*, s. 38
22. Votz, *agm*.
23. Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar*. İstanbul 1985, s. 89
24. Votz, *agm*, s. 50
25. Bkz. E. Z. Karal, *Halet Efendi'nin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*. İstanbul 1940, s. 33-34; *Abdurrahman Mubib Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi*. Haz. İbrahim Küreli. İÜSBE. Basılmamış yüksek lisans tezi, 1992, s.120
26. Bkz. *Sefâretnâme-i Abdülkerim Paşa*, İkdâm Matb. İstanbul 1316, s. 54-55; *Mubadele. An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*. Annotated and Translated by N. İtzkowitz and Max Mote. Chicago-London 1970, s. 102
27. *Mustafa Râsib Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefâretnâmesi*. Haz. Yılmaz Karakaya, İÜSBE. Basılmamış yüksek lisans tezi, 1996, s. 88-89
28. Bunlar için ayrıca bkz. Beydilli, *Friedrich*, s. 90
29. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet*. Haz. Ahmed Öğreten. İÜSBE, yayımlanmamış doktora tezi, 1996, s. 28. Kezâ. TSMA. E-5033. (Bu vesika Aksan tarafından kullanılmıştır). Bu vesikanın ayrıca kullanıldığı yer için bkz. Beydilli, *Friedrich*, s. 90, n. 47. (Aksan'da gösterilmemiştir).
30. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ*, s. 292
31. Mustafa Kesbî, *İbretnümâ*, s. 98